

О. М. Загородна, канд. екон. наук, доц.
ТАНГ

В. М. Серединська, канд. екон. наук, доц.
ТАНГ

ЕКОНОМІЧНА ЕВРИСТИКА ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОЇ БАЗИ АНАЛІЗУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Орієнтація вітчизняної економіки на ринкові відносини суттєво змінює предметно — методичну спрямованість прикладних галузей науки. Властиві ринку інформаційна невизначеність і комерційний ризик породжують нові нетрадиційні для минулих періодів задачі, більшість з яких повинен розв'язати економічний аналіз.

Завдання, які стоять перед підприємствами, біржами, банками та іншими господарюючими суб'єктами носять або стратегічний, або ситуаційний характер. В першому випадку необхідний довгостроковий чи короткостроковий прогноз, розрахунок обсягів ринку і рівня його освоєння, економічний діагноз. В другому — експрес-аналіз, оцінка кон'юнктури і короткостроковий (2—3 дні) прогноз. Цілком зрозуміло, що взятися за наукове і практичне розв'язання подібних завдань економічний аналіз може лише за умови доповнення своєї методичної бази. Суттєво важливими з цієї точки зору на нашу думку є евристичні методи, про необхідність теоретичного і практичного дослідження яких багато говориться в літературі.

Розробці питань, пов'язаних із змістом, ефективністю і сферою застосування евристичних методів присвячені роботи О.А. Александрової, А.В. Архіпова, В.І. Дворецького, Б.Є. Майданчика, В.Н. Пушкіної, Г.М. Карпуніна, А.М. Петровського, Л.А. Панкової та інших.

Застосування евристичних методів, а зокрема експертних процедур (анкетування, інтерв'ю, експертної оцінки, комісії і конференції) дає можливість поповнити нестачу економічної інформації або ж компенсувати повну її відсутність, прийняти нестандартне управлінське рішення в умовах невизначеності і ризику, перебудувати стратегію фірми в результаті зміни ринкової кон'юнктури, провести оцінку діяльності без довготривалого дослідження.

Однак, не дивлячись на значний інтерес до евристики, багато фундаментальних питань, які стосуються її змісту і практичної

значимості є недостатньо дослідженими. Серед вчених не досягнуто ясного розуміння самого терміну «економічна евристика».

Деякі автори вважають, що евристика має жорстку детерміновану основу і підлягає математичному опису. Інші, навпаки, вважають, що вказані методи не мають явних математичних обґрунтувань і є неформалізованими, а тому утворюють самостійний клас, який протистоїть формалізованому.

Слід зазначити, що в окремих роботах, пов'язаних з теорією і практикою евристики, наводяться різні характеристики, що визначають її суть. Найбільш суттєвими можна назвати:

- використання досвіду, знань та інтуїції спеціалістів;
- альтернативний підхід до результатів і процесу рішення;
- орієнтація на прийнятність результату;
- обмеженість діапазону пошуку до реальних розмірів.

Однією з фундаментальних основ евристики є використання в тій чи іншій формі принципів чи результатів діяльності людського мозку, банку його досвіду та інтуїції. Логіко-математичний аналіз, розчленовуючи процес мислення на складові не в змозі охопити єдності та цілісності ситуації, яка аналізується. І тільки завдяки інтуїції, творчим здібностям людини, можна поринути в суть проблеми, яка вивчається і отримати її цілісну картину. Тому характеристика — використання досвіду та інтуїції спеціаліста, як основи творчого процесу, домінує серед основних ознак евристичних методів.

Наступні три характеристики досить тісно переплітаються одна з одною. Оскільки в основі евристичних методів лежать принципи роботи людського мозку, то необхідно враховувати, що останній орієнтується на пошук не обов'язково оптимального, але прийняттого варіанту рішення. Альтернативний підхід до вихідної інформації, способів рішень та характеру результату породжує неможливість формалізації евристичного процесу. Ось чому дві наступні ознаки евристики — альтернативний підхід до розв'язку, орієнтація на прийнятність результату — є важливими і взаємодоповнюючими.

Однак, не менш значною характеристикою виступає не простий механічний перегляд варіантів рішення, а звуження їх інтервалу за рахунок виключення неприйнятних альтернатив. При цьому порядок визначення неконкурентних варіантів цілком залежить від суб'єктивних переваг спеціаліста. Дана ознака підкреслює специфіку евристичних методів і їх принципову відмінність від формалізованих.

Вивчення ознак даного класу методів та їх систематизація дає нам можливість трактувати евристичні методи, як методи генерації варіантів рішення проблеми на основі притаманній людині здатності до творчої діяльності.

Методи евристичного пошуку надзвичайно різноманітні. В економічній літературі не вироблено єдиної багатоознакової класифікації даних методів. Ця обставина означає, що не визначена сфера ефективності та якісні характеристики кожної конкретної евристики. Без цього популяризація даних методів для розв'язання практичних завдань управління залишиться декларативною.

Ми пропонуємо класифікувати евристичні методи за двома ознаками. Так, за наявністю чи відсутністю алгоритму творчого мислення можна виділити методи малоупорядкованого пошуку, упорядкованого пошуку рішень та комбіновані. За характером застосування — індивідуальні та колективні.

До методів малоупорядкованого пошуку рішень належать методи аналогії, інверсії, емпатії, ідеалізації тощо. Ці методи бувають індивідуальні та колективні і базуються, в основному, на застосуванні людської інтуїції і введенні деяких елементів активізації мислення. Вони спрямовані на створення умов для творчої діяльності і використовують певні закономірності процесу мислення. Тому їх часто називають психологічними. Оригінальна ідея приходить часом випадково, причому не при напруженому обдумуванні задачі, а під час відпочинку, гри, сну. Процедура пошуку рішень за допомогою цих методів зовні виглядає несерйозною, справляє враження дитячої гри. Але саме такі процедури мають чималий зміст, з'являється почуття розкутості, індивідуального підйому, долається психологічна інертність, появляється творчий ентузіазм і зацікавленість.

В основі методів упорядкованого пошуку рішень лежить науково обґрунтований алгоритм творчого процесу, який включає етапи, підетапи, кроки, процедури. Дані методи є доволі складними комплексними методиками робіт по винаходах, пов'язаних із створенням нової техніки, технології. Вони використовують системний процедурно-алгоритмізований підхід, типізацію способів рішення.

Комбіновані методи застосовують як інтуїцію, так і деякі закономірності раціональної думки, тобто вони спрямовані на комбінацію різних методів, які об'єднані у відносно стабільну процедурну форму. Розрізняють індивідуальні та колективні комбіновані методи.

При застосуванні індивідуальних комбінованих методів від кожного експерта отримують незалежні оцінки і математично обробляють їх для встановлення єдиного рішення. Колективні методи передбачають отримання сумарної оцінки від всіх експертів шляхом спільного обговорення проблеми в результаті компромісів.

Прикладом індивідуальних методів є: метод контрольних питань, метод індивідуального мозкового штурму, метод інтерв'ю, метод сценарію, «Дельфі» тощо. Ці методи передбачають персональну роботу з кожним експертом. Однак експерти можуть опитуватися і заочно, з допомогою спеціальних анкет. В цьому випадку експерт може отримати і проаналізувати всю необхідну інформацію стосовно розвитку і взаємозв'язків об'єкта аналізу.

Прикладом колективних методів є метод мозкового штурму, метод «635», метод синектики, метод колективного блокнота, метод комісій, метаплан, «за і проти», тощо.

Питання класифікації евристичних методів потребує поглибленого та більш детального вивчення. Доцільно було б групувати ці методи за експлуатаційною ознакою. Ця ознака є досить важливою, оскільки вибір суб'єктом аналізу методичного забезпечення задачі розпочинається з оцінки його вартості, необхідної кваліфікаційної складності, техніки виконання. Для підвищення практичної віддачі кожної евристики аналітики повинні володіти інформацією про можливу ефективність методу та необхідні на нього затрати. В літературі не так часто розглядається проблема вартості методів, в тому числі і евристичних.

Досить цікавою була б класифікація евристичних методів відповідно до структури аналітичного процесу: (етап оцінки, діагностики і пошуку варіантів рішень). На нашу думку до групи евристичних методів, які можуть бути використані на етапі оцінки слід віднести: анкетування, метод комісій і конференцій, інтерв'ю. Найбільш придатними на етапі діагностики можуть бути методи: мозкова атака, синектика, метод колективного блокноту, інверсія. Етап пошуку варіантів рішень буде успішним з використанням морфологічного методу і методу «Дельфі».

Вивчення суті, ознак та характеристик вказаних вище методів наблизить їх до площини практичного застосування та забезпечить високу якість аналітичних досліджень.